

JOGBIZTONSÁG ÉS BÜNTETŐ JOGALKOTÁS

A jogbiztonság fogalmát szinte nap, mint nap használják a jogalkalmazók a jogi szakzsargonban, anélkül, hogy annak tényleges jelentéstartalmát pontosan meg tudnák határozni. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy sem törvényekben, sem kormány vagy miniszteri rendeletekben nem került meghatározásra a jogbiztonság fogalma. Ami iránymutatást jelenthet e fogalom jelentéstartalmának feltárásához, az egyrészt a tudományos szakírók megnyilatkozásai, másrészt az alkotmánybíróság és egyéb nemzetközi bírósági fórumok határozatai. A tanulmányomban megkísérlem a jogbiztonság fogalmát tisztázni és megvizsgálni annak érvényesülését a büntető jogalkotás területén.¹³⁰

I. A jogbiztonság fogalma

A biztonság különböző változatai¹³¹ – a nemzetbiztonság, az állambiztonság, a nemzetközi biztonság, a kollektív biztonság, a közbiztonság, a jogbiztonság, a szociális biztonság, a munkahelyi biztonság, a vagyonzbiztonság stb. – a megfelelő fokozatú és tartalmú jogi szabályozás eredményeként váltak és válhatnak jogilag védett értékke, egyszerűbb kifejezéssel jogi értékke – írja Ádám Antal egyik tanulmányában.¹³²

A jogbiztonság a jogállam meghatározó eleme, minden állam jogrendjének elérendő célja. A jogbiztonság önmaga is több elemből, alapkövetelményekből tevődik össze, amelyek közül a legfontosabbak: a jog hozzáférhetősége, megismerhetősége, a jog egyértelműsége és érthetősége, a jog bizonyossága, és feltétlen megvalósulása – vélekedik Kondorosi Ferenc.¹³³

Jakab András szerint a magyar alkotmányjogi dogmatika a jogállamiságba beleértve, annak részeként kezeli a jogbiztonságot.¹³⁴

A jogbiztonság fogalmával kapcsolatos eseti döntések¹³⁵ már az Alkotmánybíróság (továbbiakban: AB) működésének kezdeti szakaszában felfedezhetők¹³⁶, s időről-időre

¹³⁰ A nemzetközi bírósági fórumok esetjogával terjedelmi okok miatt nem foglalkozom.

¹³¹ Kondorosi Ferenc: Válság és veszélyek a nemzetközi kapcsolatokban. Urbis Kiadó. Budapest, 2009. 58. o.: A szerző szerint a biztonságfogalom fókuszpontja elmozdult, melynek okai többek között a hidegháború vége, másrészt az emberi jogok nemzetközi védelmének kiteljesedése.

¹³² Ádám Antal: A biztonság az értékek között. JURA 2005/1. szám 34. o.; Ádám Antal: A posztmodernitásról mint a posztmodernitás különös változatáról. JURA 2012/1. 9. o.: „Bármely jellegű és hierarchiai fokozatú jogi norma által elismert, létrehozott, szolgált vagy védett értéket rövid megjelöléssel jogi értéknek is nevezhetjük.”; Ádám Antal: A biztonság mint jogi érték. In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.) Tanulmányok Erdős Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 136. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar. Pécs, 2005. 18-19.o.: A szerző a jogi alapértékeknek a következő hat nagyobb csoportját különbözteti meg: 1) jogi alapelvek 2) emberi és állampolgári alapjogok 3) alapvető tilalmak; 4) alapkötelességek; 5) nemzetközi jogi, szupranacionális jogi és állami alapcélok, illetve alapkötelességek; 6) egyéb jogi alapértékek.

¹³³ Kondorosi Ferenc: Jogállamiság – Jogegyenlőség – Jogbiztonság. Börtönügyi Szemle 2007/2. szám 7. o.

¹³⁴ Jakab András: Az alkotmányértelmezés módszerei. Századvég 2008.1. szám 14. o. <http://www.szazadvég.hu/files/kiadoarchivum/47jakab.pdf> (Letöltés ideje: 2012. 07. 23.)

ismét a taláros testület terítékre kerül. Ezek mind-mind azt mutatják, hogy kiemelkedő fontosságú jogelvről van szó.

A 10/1992. (II.25.) AB határozat szerint a múlt jogi helyzeteibe való „szabad belenyúlást” a törvénynek a jogbiztonság érdekében valamilyen korlátozással ellensúlyoznia kell, ugyanis a lezárt jogviszonyokba való beavatkozást „a törvény csak akkor írja elő, ha azt más, a jogbiztonsággal konkuráló jogállami elv megköveteli.” (Pl. jogerősen lezárt büntetőeljárások felülvizsgálata az elítélt javára.)

Az Alkotmánybíróság a 11/1992. (III.5.) AB határozatában kifejtette, hogy: „Magyarország jogállammá minősítése ténymegállapítás és program egyszerre...A jog számára a rendszerváltás azt jelenti, és jogi rendszerváltás kizárólag abban az értelemben lehetséges, hogy a jogállami Alkotmánnyal összhangba kell hozni, illetőleg – az új jogalkotást tekintve – összhangban kell tartani az egész jogrendszert.”

Az Alkotmánybíróság szerint fontos követelmény, hogy nemcsak a jogszabályoknak és az állami szervek működésének kell szigorúan összhangban lenniük az alaptörvénnyel¹³⁷, hanem az „anyanorma” fogalmi kultúrájának és értékrendjének át kell hatnia az egész társadalmat. Ez a jog uralma, ezzel lesz az Alaptörvény (Alkotmány) valóságossá. A jogállam megvalósítása folyamat. Az állami szervek számára alkotmányos kötelesség ezen munkálkodni.

A jog a jogállamban is változik és változtatható, de csak a létrejövetelére vonatkozó formális és procedurális szabályok betartása mellett. A komplex intézményesítés pedig mindenkor időigényes.¹³⁸

Az Alkotmánybíróság szerint a rendszerváltás a legalitás alapján ment végbe. A legalitás elve pedig azt a követelményt támasztja a jogállammal szemben, hogy a jogrendszer önmagára vonatkozó szabályai feltétlenül érvényesüljenek. Konkrétabban: nem tehető különbség a „rendszerváltás előtti” és „rendszerváltás utáni” jog között, azaz nem működhet kettős mérce. Ennek azért van jelentősége, mivel hazánk történelmében volt olyan időszak, amikor a társadalmi-politikai viszonyokat nem a jog uralma jellemezte.

Vitathatatlanak tartom, hogy a jogállam alapvető eleme a jogbiztonság. Az Alkotmánybíróság szerint a jogbiztonság – többek között – megköveteli a megszerzett jogok védelmét, a teljesezésbe ment, vagy egyébként véglegesen lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyását, illetve a múltban keletkezett, tartós jogviszonyok megváltoztathatóságának alkotmányos szabályokkal való korlátozását. „Mint azt az Alkotmánybíróság a 10/1992. (II. 25.) AB határozatában kifejtette, a jogszabály alkotmányellenességének következményét elsősorban a jogbiztonságra figyelemmel kell levonni. Ez a követelmény vonatkozik az alkotmányellenes jogszabály hatályon kívül helyezésének időpontjára, s még inkább az annak alapján keletkezett jogviszonyokra. Az egyes jogviszonyok és jogi tények ugyanis önállósulnak az alapulfekvő normától, és annak

¹³⁵ 9/1992. (I. 30.) AB határozat, 10/1992. (II. 25.) AB határozat, 11/1992. (III. 5.) AB határozat, 2/1994. (I. 14.) AB határozat, 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, 47/2000. (XII. 14.) AB határozat, 58/1997. (XI. 5.) AB határozat, 166/2011. (XII. 20.) AB határozat.

¹³⁶ Fröhlich Johanna: A demokrácia fogalom értelmezési tartományának bővítése: relativizálódás vagy garancia? *Iustum Aequum Salutare* 2010/3. 24. o.

¹³⁷ A normaszövegben az AB az Alkotmányra hivatkozott, de ez – véleményem szerint – értelemszerűen érvényes az Alaptörvényre is, így ahol az eredeti határozatszöveg az Alkotmányt említi abba és az Alaptörvényt is beleértem, feltéve, ha a normaszövegek azonossága ezt megengedi.

¹³⁸ Szigeti Péter: Szintetikus jogfelfogás és a jogállamiság érvényességtartománya. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 1997. február 17-én tartott habilitációs előadás szerkesztett változata. Forrás: http://www.ajk.elte.hu/file/Szigeti_Peter_Hab.pdf (Letöltés ideje: 2012. 07. 23.)

sorsát nem osztják automatikusan. Ellenkező esetben minden jogszabályváltozás a jogviszonyok tömegének felülvizsgálatával járna.”¹³⁹

A taláros testület szerint tehát a jogbiztonság elvéből főszabályként az következik, hogy lezárt jogviszonyokat sem jogszabállyal, sem jogszabály hatályon kívül helyezésével – származzék ez akár a jogalkotótól, akár az Alkotmánybíróságtól – nem lehet alkotmányosan megváltoztatni.

Ezen vezérlőelv alól kivétel csak akkor engedhető meg, ha azt a jogbiztonsággal konkuráló más alkotmányos elv elkerülhetetlenné teszi, és ezzel nem okoz céljához képest aránytalan sérelmet (pl. a jogerősen lezárt büntetőeljárások felülvizsgálata az elítélt javára, ha az eljárás később alkotmányellenessé nyilvánított jogszabály alapján folyt). Ez az alkotmányos büntetőjog követelménye, melynek hazai koncepciója Szabó András nevéhez köthető.¹⁴⁰

A jogviszonyok igazságtalan eredménye viszont önmagában nem érv a jogbiztonsággal szemben. Az Alkotmánybíróság a 9/1992. (I. 30.) AB határozatban kifejtette, „az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradván valósulhat meg. »Az anyagi igazság érvényesülésére« ... nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány...”.

Az AB szerint a törvényhozót minden jogviszonnyal kapcsolatban kötik a visszaható hatályú törvényhozás korlátai; az Alkotmánybíróságot pedig még ennél is jobban korlátozza az, hogy az Alkotmány (Alaptörvény) hatálybalépése előtti időre még a norma tartalmi alkotmányellenességét sem állapíthatja meg. „A jog és a jogviszonyok visszamenőleges megváltoztatására csak igen korlátozott lehetőség van. Az alkotmányellenesnek nyilvánított jogszabályok által teremtett helyzetet a jövőre nézve, új jogalkotással lehet alkotmányosan orvosolni.”¹⁴¹

Ez az álláspont az elmúlt rendszer politikai és köztörvényes bűncselekményeinek elévülése kapcsán komoly szakmai vitát keltett.¹⁴² A jogbiztonság – az Alkotmánybíróság értelmezésében – az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára a büntetőjogban is előre láthatóak legyenek. „A kiszámíthatóság és előreláthatóság elvéből a büntetőjogban közvetlenül is levezethető a visszamenőleges hatály tilalma, de különösen az ex post facto jogi rendezés, valamint az analógia alkalmazási tilalma.”¹⁴³

A jogállamiság és jogbiztonság elvéből fakadnak az eljárási garanciák. Ezek alapvető jelentőségűek az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatósága szempontjából. Csak a formalizált eljárás szabályainak követésével keletkezhet érvényes jogszabály, csak az eljárási normák betartásával működik alkotmányosan a jogszolgáltatás.

¹³⁹ 11/1992. (III.5.) AB határozat III. 4.

¹⁴⁰ Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban. Forrás: http://www.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belső.htm (Letöltés ideje: 2012. 07. 23.); Szathmáry Zoltán: Bűnözés az információs társadalomban – Az alkotmányos büntetőjog és az információs társadalom. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Doktori Iskolája. Pécs, 2011. 69-70. o.; Palánkai Tiborné: Az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozatai; a büntetőjog kodifikációjának alkotmányjogi összefüggései. Büntetőjogi Kodifikáció 2002/3. 4. o.

¹⁴¹ 11/1992. (III.5.) AB határozat III. 4.

¹⁴² Hack Péter: A semmisségi törvények. Belügyi Szemle 2011/7-8. 21-47. o.

¹⁴³ 11/1992. (III.5.) AB határozat IV.1.

„Alkotmányos jogállamban az államnak nincs és nem lehet korlátlan büntető hatalma. Mégpedig azért nem, mert maga a közhatalom sem korlátlan.”¹⁴⁴

Az Alkotmánybíróság a nullum crimen et nulla poena sine lege elvét a büntetőjogi legalitás alkotmányos elve alapján értelmezi.

Az elévülés témakörére visszatérve megemlíthetjük, hogy egyes szerzők szerint a diktatúra időszaka alatt nem volt törvényes lehetőség az elkövetők felelősségre vonására, mivel az állam nem üldözte a politikai rezsimet kiszolgálókat, így az elévülés nyugodott.

A rendszerváltás után nyílt csak meg a büntetőjogi üldözés lehetősége. Ennek a nézetnek koncepcionális alapját Gustav Radbruch képviselte¹⁴⁵. Véleménye szerint a jogbiztonság a jog által megvalósítandó értékek közül nem az egyetlen és nem is a döntő érték¹⁴⁶. A jogbiztonság mellett két másik értéknek¹⁴⁷ van meghatározó jelentősége: a célszerűségnek és az igazságosságának¹⁴⁸. „Ezeknek az értékeknek a rangsorában a célszerűséget kell az utolsó helyre tennünk.”¹⁴⁹

Gustav Radbruch szerint az igazságtalanság és a jogbiztonság közötti konfliktust úgy lehetne feloldani, hogy a pozitív jog elsőbbséget élvez, még akkor is, ha igazságtalannak vagy célszerűtlennek tűnik. A pozitív jog azonban elveszíti jog jellegét,¹⁵⁰ ha a törvény és az igazságosság közötti olyan elviselhetetlen mértéket ölt, hogy a törvénynek, mint igazságtalan jognak (unrichtiges Recht)¹⁵¹ az igazságosság előtt meg kell hajolnia.¹⁵² Ahol nincs törekvés az igazságosságra, ahol az egyenlőséget a jogalkotás során tudatosan félreteszik¹⁵³, ott a törvény nem csupán helytelen jog, hanem – mint említettem – nélkülözi a jogi természetét is.¹⁵⁴

¹⁴⁴ 11/1992. (III.5.) AB határozat IV.2.

¹⁴⁵ Dieckmann, Hubertus-Emmanuel: Überpositives Recht als Prüfungsmassstab im Geltungsbereich des Grundgesetzes? Eine kritische Würdigung der Rezeption der Radbruchschen Formel und Naturrechtsgedankens in der Rechtsprechung. Schriften zum Rechtstheorie Heft 229. Dunker & Humblot GmbH, Berlin, 2006. 18-19.o.: Radbruch egyébként felveti a nemzetiszocialista időszakban ítélkezett bírák büntetőjogi felelősségét is. Hazánkban sajnos a diktatúra időszakában működő vérbírák mindenféle felelősségre vonás nélkül megúszták a rendszerváltást.

¹⁴⁶ Radbruch, Gustav: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. Lambert Schneider Verlag, Heidelberg, 1946. 15.o.

¹⁴⁷ Fézer Tamás: A természetjogi gondolkodás fejlődése és hatása a személyiségi jog elméletkerek. Jogelméleti Szemle 2004/3. Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/fezer19.html> (Letöltés ideje: 2012. 07. 23.) „A három értékrend között bár tiszta és minden körülmények között alkalmazható hierarchia nem állítható fel, közöttük sokszor választania kell a jogalkotónak, hiszen valamelyik védelemben részesítése szükségképpen egyben preferálása is más értékek rovására.”

¹⁴⁸ Veres András: Az igazságosság/igazságtalanság problémája a művészetben. IN: Az igazságosság. (Szerk.: Dalos Rimma – Kiss Endre). Velence 1998.április 17-19. Friedrich Ebert Alapítvány, Budapest. 1998. 74.o.: „Az igazságosság jogi értelemben is az egyenlőségen alapul (akár a legtöbb jogi szabályozás), de a jogszerűség érvényesítése távolról sem jelent elégséges garanciát.”; Takács Péter: Jog és igazságosság. http://jog.unideb.hu/documents/tanszerek/jogbolcseleti/tansegdlitek/2011-12/2011-12-2/takacs_p_-_jog_s_igazsgoss.pdf (Letöltés ideje: 2012. 07. 23.) 2. o.

¹⁴⁹ Wiener A. Imre: A nullum crimen és a nulla poena sine lege elve. IN: Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: Büntetőjog Általános Rész. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2002. 23. o.

¹⁵⁰ Radbruch, G. i.m. 17. o.

¹⁵¹ Radbruch, G. i.m. 15. o.

¹⁵² Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog – Általános Rész. Bővített, átdolgozott kiadás. Korona Kiadó. Budapest, 2001. 53. o.

¹⁵³ Frivaldszky János: Természetjog – Eszmetörténet. Szent István Társulat. Budapest, 2011. 344-345. o.

¹⁵⁴ Wiener A. Imre: i.m. 23. o.

Ez az ún. Radbruch-formula¹⁵⁵, melyet a szerző kifejezetten a nemzetiszocialista időszakra vonatkoztatott, és alkalmazását csak rendkívül kivételes esetekben látta megalapozottnak.¹⁵⁶

Az Alkotmánybíróság a Radbruch-formulával – és a német szövetségi bíróságok hasonló tárgykörü joggyakorlatával¹⁵⁷ – ellentétben a jogbiztonság elsődlegessége mellett foglalt állást, mert a taláros testület értelmezése szerint az igazságosságot nem a jogalkotásra, hanem a jogalkalmazásra kell vonatkoztatni.

Az AB szerint: „A jogállam tartalmát adó alkotmányos elv az is, hogy az állam büntető hatalmának törvényben meghatározott határai és feltételei nem változtathatók meg annak terhére, akinek a cselekményét büntetőjogilag megítélik. Sem a büntetőpolitika változása, sem az eljáró hatóságok mulasztása vagy hibája nem eshet az elkövető terhére.”¹⁵⁸

A felsőbbírói fórum értelmezésében az elévülés ténykérdés, de jogi tények határozzák meg. „Egyedül a bíróság állapíthatja meg jogerősen, azaz az ügyre és mindenkire irányadóan, hogy egy adott bűncselekmény büntethetősége elévült-e. Ennek megállapítása során az elévülési időre, és folyásának számítására az elkövetéskor hatályos törvény irányadó, kivéve, ha az elbíráláskor annál az elkövetőre nézve kedvezőbb szabály van hatályban...A már elévült bűncselekmény újból büntethetővé tétele az Alkotmányba ütközik. Az elévüléssel végérvényesen megszűnik a bűncselekmény elkövetőjének büntethetősége.”¹⁵⁹

A hivatkozott alkotmánybírósági verdikt szerint amennyiben az elévülés beállt, az elkövetőnek alanyi joga keletkezik arra, hogy ne lehessen megbüntetni. Ez az alanyi jog annak következtében nyílik meg, hogy a másik oldalon az állam büntető igénye megszűnt, ha eredménytelenül telt le az az idő, amelyet a törvényben büntető hatalmának gyakorlására, az elkövető üldözésére és megbüntetésére magának szabott. „A jogban való bizalom elve feltétlenül megköveteli azt, hogy ha egyszer valamely büntethetőséget megszüntető ok megvalósult, akkor a bűncselekményt ne lehessen újabb törvénnyel ismét büntethetővé tenni.”¹⁶⁰

Az AB szerint közömbös, hogy a büntethetőséget milyen jogi technikával vezetik be ismét – elévült bűncselekmény esetén az elévülés újraindításával, nyugvási vagy félbeszakítási okok utólagos törvényi megállapításával –, ennek alkotmányossága ugyanazon megítélés alá esik, mintha a törvény utólag tenne büntetendővé olyan cselekményt, amely az elkövetéskor nem volt bűncselekmény. Az elévült bűncselekményt ugyanis – mivel az állam büntető igénye elenyészett – a büntethetőség szemszögéből ettől kezdve úgy kell tekinteni, mintha eredetileg sem állt volna fenn büntethetősége. „A már elévült bűncselekmény elévülése nem kezdődhet meg ismét.”¹⁶¹

¹⁵⁵ Csúri András: Múltrendezés, avagy a berlini falnál leadott lövések büntetőjogi megítélése. Belügyi Szemle 2004/9. szám 180-182. o.

¹⁵⁶ Csúri András: A német múltrendezés egyes büntetőjogi aspektusai. Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica. Publicationes Doctorandum Juridicorum. Tomus IV. Fasciculus 5. Separatum. Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága. Szeged, 2004. 155. o.

¹⁵⁷ Siekmann, Hanno: Das Unrechtsbewusstsein der DDR-„Mauerschützen”. Schriften zum Strafrecht Heft 163. Dunker & Humblot GmbH. Berlin, 2005. 18-20. o.

¹⁵⁸ 11/1992. (III.5.) AB határozat V. 1.

¹⁵⁹ 11/1992. (III.5.) AB határozat V. 1.

¹⁶⁰ 11/1992. (III.5.) AB határozat V. 1.

¹⁶¹ 11/1992. (III.5.) AB határozat V. 1.

Az elévülés nyugvását – az ÁB szerint – mindig egyedi esetre vonatkoztatva kell megvizsgálni, generális érvénnyel az elévülést kimondó jogszabály nem hozható.

Ugyancsak alkotmányellenes a bűncselekmények elévülési ideje között olyan különbségtétel, mely felállítja az ún. politikai okból nem üldözött deliktumok kategóriáját. A jogbiztonság megköveteli a jogszabályok olyan világos és egyértelmű fogalmazását, hogy mindenki, akit érint, tisztában lehessen a jogi helyzettel, ahhoz igazíthassa döntését és magatartását, s számolni tudjon a jogkövetkezményekkel. Ideértendő az is, hogy ki lehessen számítani a jogszabály szerint eljáró más jogalanyok és állami szervek magatartására. A „*ha az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét*” feltétel egy büntetőjogi norma részének nem felel meg a fenti követelménynek – érvel az AB.

Véleményem szerint ez a jogi álláspont vitatható. Az elmúlt rendszerben ugyanis maga az állam szabott gátat a büntető igény érvényesítésének és így szükségképpen nem is kellett tartania az elkövetőknek a büntetőjogi felelősségre vonástól.

Sajnos a bűncselekmények állam általi üldözésének hiánya újból terítékre került hazánkban, hiszen a 2006-os őszi eseményeken teljesen világos, hogy a hatósági oldalon is megvalósultak bűncselekmények, mégis az állam – álláspontom szerint – nem tett eleget bűnüldözési és ezzel együtt a büntetőeljárás megindítási kötelezettségének. Majd a bűncselekmények „elévültek”. (Kivéve, ha az elévülés 2010-től indul a Randbruch-formula alapján.)

Lényegében itt arról a jogfilozófiai – és egyébként a jogalkalmazást is érintő – vitáról van szó, hogy ragaszkodnunk kell-e a pozitívjogi megközelítéshez vagy a természetjog diktáljon.¹⁶²

Fogarassy Edit egyik értekezésében arra hívja fel a figyelmet, hogy rendkívüli – különösen (polgár)háborús vagy azt követő – körülmények között, de főképp a második világháború után jellemző volt a visszamenőleges büntetőjogi igazságszolgáltatás, akár az alapvető garanciákat (elsősorban a nullum crimen/nulla poena sine praevia lege elveket) is figyelmen kívül hagyó, visszaható hatályú, megtorló büntető törvény alkotása, illetve alkalmazása.¹⁶³ Véleménye szerint a történelmi-politikai helyzet realitásaira, a jogrendszer sajátosságaira és a jogbiztonság, illetve a büntetőjogi legalitás elvére is figyelemmel – alkalmazható a büntetőjogi felelősségre vonásra irányuló visszamenőleges igazságszolgáltatás, de a büntetőjog önmagában csak korlátozott célok elérésére képes, a büntetőeljárások objektív okokból csak szűk körben tudnak eleget tenni az igazságosság követelményének.¹⁶⁴

Bárd Károly koncepciója szerint az ún. „történelmi perek” lényegében nem szólnak másról, mint arról, hogy a természetjogi vagy a pozitívjogi megközelítés fogadjuk-e el illetve arról, hogy a nem jogállami rezsimekben elkövetett bűnök kezelhetők-e jogállami eszközökkel.¹⁶⁵ Amennyiben a tételes jogi megközelítés primátusát fogadjuk el, akkor –

¹⁶² Bárd Károly: Történelmi igazságtétel – Ötven évvel az Eichmann per után. IN: Sapientia Sat Ünnepi Kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. (Szerk.: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett). Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica. Tomus LXXIV. Szeged, 2012. 46. o.

¹⁶³ Fogarassy Edit: Igazságtétel és rendszerváltozás, különös tekintettel a visszamenőleges igazságszolgáltatásra (PhD értekezés). Miskolci Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola (témavezető: Prof. Dr. Lévy Miklós). Miskolc, 2011. 281. o.

¹⁶⁴ Fogarassy E. i.m. 286. o.

¹⁶⁵ Bárd Károly: Történelmi igazságtétel – Ötven évvel az Eichmann per után. IN: Sapientia Sat Ünnepi Kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. (Szerk.: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett). Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica. Tomus LXXIV. Szeged, 2012. 46. o.

véleményem szerint – háborús bűnösöknek, népirtóknak, terroristának vagy éppen apartheid rendszer fenntartójának megadjuk a büntetlenség menlevelét.

Tóth Mihály viszont egy érdekes problémára világít rá, nevezetesen: a népirtásokat, elrendelő a politikusok, a vérengzéseket kiagyáló vagy azok végrehajtására szabad kezet adó állami vezetők kivétel nélkül elkerülték a felelősségre vonást¹⁶⁶, míg a parancsot végrehajtó katonáknak büntetőeljárás megindításától kellett tartaniuk.¹⁶⁷

Nézetem szerint tehát az AB-nek a Radbruch-formula alapján az igazságosságot a jogbiztonság elé kellett volna helyeznie és ennek megfelelően meghozni tárgybani határozatait.

A hazai szakirodalomban – alkotmányjogi aspektusból – Chronowski Nóra foglalta össze a büntető jogalkotás alkotmányossági kritériumrendszerét.¹⁶⁸ Chronowski szerint a büntetőjogi jogalkotással szemben támasztott tartalmi követelmények a következők:

- az Alaptörvényben kifejtett büntetőjogi alapelvek és
- az emberi méltóságból következő alapelvek (pl. nullum crimen sine culpa) tiszteletben tartása,
- az állami büntetőhatalom korlátainak figyelembevétele (pl. az időbeli korlát az elévülés, tartalmi korlát az Alaptörvényben megjelenő alapjogvédelmi követelményrendszer),
- a büntetőjogi beavatkozás ultima ratio¹⁶⁹ – azaz, akkor vehető igénybe, ha más jogági eszközök már nem elegendők, de a szükségesség-arányosság tesztjére figyelemmel (pl. véleményszabadság korlátozása),
- a visszaható hatály tilalma,
- az anyagi igazságosságnak a jogbiztonság keretein belül való érvényesítése,
- a büntetőigény érvényesítésével összefüggő állami kockázatviselés (amely az objektív felelősség érvényesítését kizárja a büntetőjogi jogalkotásban).¹⁷⁰

A szerző a büntető jogalkotással szemben támasztott formai követelményeket az alábbiakban összegzi:

- a büntetőjogi diszpozíció világossága, körülhatároltsága, egyértelműsége,
- a törvényhozói akarat világossága,
- a büntetőjogi beavatkozás okainak és feltételeinek világossága,
- az önkényes jogértelmezés lehetőségének a kizárása, az értelmezhető és kiszámítható normatartalom követelménye,
- a jogerő tisztelete.¹⁷¹

Chronowski álláspontjával – a visszaható hatály rendkívül szűk esetkörben történő megengedhetőségén kívül – teljes mértékben egyet értek.

¹⁶⁶ Hack P. i.m. 22. o.: „A ilyen koncepciók perekben eljáró bírókat és ügyészeket egyes kelet-európai országokban a rendszerváltás után a perekben játszott szerepük miatt felelősségre vonták.”

¹⁶⁷ Tóth Mihály: Kísérlet a hazai és a nemzetközi büntetőjog konfliktusának megoldására: a „sortüzperek” története. In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.) Sapieni Sat Ünnepi Kötet Dr.Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica. Tomus LXXIV. Szeged, 2012. 329. o.: Csak megemlítem a „Mauerschützen”-perek problémáját.

¹⁶⁸ Chronowski Nóra: Unió tagság és alkotmányos büntetőjog-alkotás. Bűnügyi Szemle 2009/1. szám 99-108. o.

¹⁶⁹ Karsai Krisztina: Az ultima ratio elvéről – másképpen. In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.) Sapieni Sat Ünnepi Kötet Dr.Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica. Tomus LXXIV. Szeged, 2012. 258-260.o.: A szerző saját álláspontot fejt ki az ultima ratio fogalmát illetően, mely meglehetősen újszerű a hazai szakirodalomban.

¹⁷⁰ Chronowski N. i.m. 104.o.

¹⁷¹ Chronowski N. i.m. 104.o.

II. Jobbiztonság és büntető jogalkotás

A közelmúlt büntető jogalkotásának jobbiztonság aspektusú megközelítése komoly kételyeket ébreszthet a kriminalisták körében. Az a fajta gyakorlat ugyanis jogalkotási zsákutcába – és előbb utóbb jogalkalmazási káoszba – visz, mely az aktuális napi politikai igények kiszolgálójaként tekint a büntetőjogra. Egyszer s mindenkorra véget kell vetni annak, hogy a bűnügyi jogterület az „ötlet-jogalkotás” kísérleti bázisaként funkcionáljon.

Megfontolandó Kiss László javaslata, miszerint: jogszabályba kellene foglalni azt, hogy egyáltalán mi lehet törvényalkotás tárgyköre.

A büntető jogszabályokat – mint már számtalan kutatás kimutatta – tilos általános problémamegoldó eszközként használni! Hibás az a jogalkotói elképzelés, mely büntetőjogidegen funkciókat telepít a büntető jogszabályokhoz. Így a szegénység kezelése nem a büntetőjog terénumbába tartozik, a szegénység bagatell-kriminalizálása – gondoljunk csak a koldulással kapcsolatos szabálysértési tényállásra¹⁷² – nem megoldás az anyagi javak szűkösségének kezelésére.

A büntető jogalkotás áhítozik az állampolgári elismerésre, mely választások idején szavazatokra válthatók. A politika, a politikus azt gondolja, akkor cselekszik helyesen, ha kiszolgálja a választói igényt, azaz a bűnelkövetőt gyorsan kézre keríti és jól megbünteti.

A büntető jogalkotás könnyen abba a hibába¹⁷³ eshet, hogy a gyors büntetőeljárást tekinti a bűnüldözés legfőbb erényének.¹⁷⁴ Lényegében ennek az elképzelésnek a fényében került elfogadásra az egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról szóló 2010. évi CLXXXIII. törvény. E jogszabály tette lehetővé, hogy a Be.20/§.§-ának inkorporálásával, hogy az akkor még létező Legfelsőbb Bíróság az Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnökének indítványára az illetékes bíróság helyett más, azonos hatáskörű bíróságot jelölhetett ki az ügy elbírálására, ha a bíróság rendkívüli munkaterhe miatt az ügyek ésszerű időn belül való elbírálása más módon nem biztosítható, és a kijelölés nem jár a kijelölt bíróság aránytalan megterhelésével.

A törvénymódosításhoz fűzött általános indokolás szerint a büntetőeljárások főként első fokon húzódnak el, így a törvény az első fokú bíróságok eljárásainak gyorsabbá tételével, továbbá az eljárásban résztvevő személyek eljárási jogait ténylegesen nem szolgáló, csupán formális garanciákat biztosító szabályok megváltoztatásával kívánta elérni a büntetőeljárások gyorsabbá tételét.

A 2010. évi CLXXXIII. törvény 125. §-ához fűzött részletes indokolás továbbá kifejtette, hogy az időlegesen egy-egy bíróságon jelentkező aránytalan munkateher megszüntetésére bevezet egy speciális kijelölési szabályt. Azt még maga az előterjesztő is elismeri ugyan, hogy az illetékességi rendszer fontos alapköve az eljárásjogoknak, van azonban egy még ennél is fontosabb követelmény: az eljárás ésszerű időn belüli befejezése.

¹⁷² A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012.évi II. törvény 185.§.

¹⁷³ Fantoly Zsanett: Hatékonysági problémák, azaz a hazai büntetőeljárás gyakorlati visszasságai. In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.) Sapieni Sat Ünnepi Kötet Dr.Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica. Tomus LXXIV. Szeged, 2012. 124. o.

¹⁷⁴ Hegedűs István: Garanciális alapelvek a gyorsítás oltárán? In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.) Sapieni Sat Ünnepi Kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica. Tomus LXXIV. Szeged, 2012. 204. o.

A büntetőeljárások időszerűségének javítása, illetve racionalizálása győz a törvényesség követelményével szemben.

Hazai büntetőeljárás jogunk egyik legkiválóbb művelője, Finszter Géza számtalan tanulmányában igazolta, hogy amikor az állam büntető igényét érvényesítő hatósága szabad utat enged a büntetőeljárás eredményességének, sikerességének a jelszavával felvértezve a törvényességgel szemben, az összességében mindig alkotmányos büntető eljárásjogi deficitet eredményez.¹⁷⁵ Csak csendben jegyzem meg, húsz évvel ezelőtt büntető eljárásjogból a szigorlati bizottságtól valószínűleg elégtelen érdemjegyet kaptam volna, ha a törvényes bíróhoz való jogot¹⁷⁶ amolyan kis lazán kezelendő szabályként mutattam volna be, s nem úgy, mint a fair trial egyik alappilléret.

Az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi LXXXIX. törvény jogbiztonsági szempontból ugyancsak kérdőjeleket ébreszthet. A jogalkotó szintén – a vélt vagy valós – választói igénynek próbált megfelelni, amikor is mind a polgári, mind a büntető eljárásokban a nagy súlyú, kiemelt vagyoni értéket érintő és a társadalom által nagy figyelemmel kísért ügyek hatékony, belátható időben lezárható, jogszerű elbírálását tűzte ki célul maga elé. A jogalkotó ezen célok elérését segítő rendelkezésekkel, valamint az ún. kiemelt ügyekre vonatkozó szabályozás¹⁷⁷ eljárásjogi szabályainak megteremtésével egészítette ki a jogrendszert, melynek egyik szabályozási leágazása az lett, hogy a kiemelkedő jelentőségű ügyekben lehetővé vált az őrizetbe vett terhelt egyik legalapvetőbb emberi és alkotmányos (alaptörvényi) jogának gyakorlásától, azaz a védelem jogától, a védő választásának és a védővel való kapcsolattartási jogától az őrizet első negyvennyolc órában történő megfosztása.¹⁷⁸ Mindesetre a 2011. évi Novella tragikomikusságát jellemzi, hogy míg a Be. 554/D.§-a expressis verbis előírta, hogy kiemelt jelentőségű ügyben a védő részvétele kötelező, addig három szakasszal később (554/G.§) már arról rendelkezett, hogy a védő jelenléte az őrizet első negyvennyolc órájában az ügyész intézkedésére megtiltható.

Ezt követően már-már jogalkotói kegyként kell értékelni, hogy az 554/J.§ mégis lehetővé tette a védő jelenlétét a terhelt kihallgatásakor abban az esetben, ha a kihallgatásra az őrizet első negyvennyolc órájában kerül sor és az ügyész az 554/G.§ alapján a terhelt és a védő érintkezését megtiltotta.

A büntetőeljárás védői részvétel nélkül történő megindítása olyan szint, amit még a kommunista diktatúra sem lépett át. Tény, hogy a kommunista rezsimperekben sok esetben a védelem formális volt – s előfordult, hogy a védő fellebbezett a terhelt terhére történő

¹⁷⁵ Finszter Géza: Az alkotmányos büntetőeljárás és a nyomozás. Forrás: <http://ebooks.gutenberg.us/Wordtheque/hu/AAACXS.TXT> (Letöltés ideje: 2012. 07. 23.)

¹⁷⁶ Eser A.: Der "gesetzliche Richter" und seine Bestimmung für den Einzelfall: rechtsvergleichende Beobachtungen und rechtspolitische Überlegungen zur spruchkörperinternen Geschäftsverteilung. IN: Eser, A. (Hrsg.): Straf- und Strafverfahrensrecht, Recht und Verkehr, Recht und Medizin: FESTSCHRIFT FÜR HANNSKARL SALGER ZUM ABSCHIED AUS DEM AMT ALS VIZEPRÄSIDENT DES BUNDESGERICHTSHOFES. Köln: Heymann, 1994. S. 247-271

¹⁷⁷ Idzigné Novák Cs.: A kiemelt jelentőségű ügyek eljárási szabályai – a büntetőbíró aspektusából. GLOSSA JURIDICA III.évfolyam I. szám. 25-28.o.

¹⁷⁸ Finszter Géza: A Be. reformja, avagy a jogalkotó sohasem pihen? –II. rész. Ügyvédvilág 2011/9. <http://www.ugyvedvilag.hu/laparchivum.php?ref=537> (Letöltés ideje: 2012. 07. 23.) „A garanciális szabályok nemcsak azért fontosak, mert védik az emberi jogokat, hanem azért is, mert csökkentik a bírói tévedések számát. Ha az őrizetbe vétel idejét növeljük, és kizárjuk a védővel való kapcsolattartást, akkor éppen azt érzük el, hogy a gyanúba keveredett ember olyan beismerő vallomást fog tenni, amely nem egyezik a valós tényekkel. Ez egyáltalán nem szolgálja az igazság kiderítését, nem beszélve arról, hogy beleütközik a tisztességes eljárás elvébe is.”

súlyosbításért –, de volt védő az eljárásban. A rendszerváltás után két évtizeddel eljutunk oda, hogy minek a védő, csak zavarja az eljárást, a lényeg, hogy a terhelt mindent bevalljon.

A helyzet jogi morbid voltát, hogy a – ma már jogtörténeti instrumentumnak tekinthető – Legfelsőbb Bíróság elnöke, Baka András alkotmányossági beadvánnyal élt, többek között a védői jogokat is sértő büntetőeljárás törvény alkotmányellenességének (és nemzetközi szerződésbe ütközésének) megállapítása iránt.

A jogállami büntetőeljárás hívei számára nem volt kétséges az AB kasszációs verdiktje, az más kérdés, hogy elgondolkoztató Szívós Márta alkotmánybírónak a 116/2011. (XII.20.) AB határozathoz fűzött különvéleménye.

Szívós Márta szerint ugyanis az őrizet tartamának – adott ügycsoportban – 72 órától 120 órára emelése önmagában nem sérti az Alkotmányt, és a releváns nemzetközi egyezményeket sem, ez csupán arányossági kérdés, mivel a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések kezdeményezésére irányuló megalapozott ügyészi döntést segíti elő, növelve a felkészülési időt, továbbá a nyomozó hatóság számára biztosít hosszabb időt arra, hogy az igen bonyolult, nehezen átlátható ügyre vonatkozó bizonyítékokat (a nyomozás kezdeti szakaszához képest) a szükséges mértékben beszerezze és elemezze.¹⁷⁹

A Be. 554/G. § második és harmadik mondata, mely a védői kapcsolattartást korlátozta az alkotmánybírói különvélemény szerint a védelemhez való jogot nem sérti olyan mértékben, mely az alkotmányellenesség megállapítását indokolná. *„Egyrésztől ugyanis a terhelt védőmeghatalmazási joga nem csorbult, erre az eljárás megindításának pillanatában megnyílik a joga. Amennyiben nem hatalmaz meg védőt, úgy a törvény arra kötelezi a nyomozó hatóságot, hogy az őrizetbe vétel pillanatában a terhelt részére védőt rendeljen ki. A kirendeléssel, illetőleg a meghatalmazással a védő észrevételeket és jognyilatkozatokat, illetőleg indítványokat tehet, az iratokba – meghatározott körben – betekinhet. A védelemhez való jog tehát a terhelt büntetőeljárásba történő bevonásának pillanatában érvényesül. A szóban forgó rendelkezés csupán a terhelt és a védő kontaktusát tiltja meghatározott körben, ettől függetlenül azonban a védő ezen idő alatt is jogosult a terhelt védelmét ellátni. [Megjegyzendő az is, hogy a Be. 128. § (1) garanciális szabálya szerint a terhelt által megjelölt személyt (hozzátartozó) a nyomozó hatóság 24 órán belül tájékoztatni köteles az őrizetbe vétel tényéről.] Ebből fakadóan véleményem szerint a védelemhez való jog minimálisan, ha úgy tetszik elhanyagolható mértékben csorbul, ezzel szemben ugyanakkor a vizsgált szabályozás a büntetőeljárás eredményességéhez fűződő államcél és társadalmi érdeket jelentős mértékben szolgálja.”*

A fenti érvelést a magam részéről nem tudom elfogadni, sőt teljes mértékben vitatom. Aki már állt büntetőeljárás hatálya alatt az tudja, hogy a hatóság milyen pszichikai nyomást¹⁸⁰ tud gyakorolni a gyanúsítottra, s egy védő nélküli terhelt akár azt is bevallja, amit tényleg nem követett el.

Még kevésbé tudok azonosulni az alkotmánybírói különvéleménynek azzal a részével, mely szerint *„az első gyanúsított kihallgatást megelőzően sem a terhelt, sem pedig a védő értelemszerűen nem ismerheti a fogvatartott terhére róható bűncselekmény részleteit, csupán azt, hogy mi az őrizetbe vétel indoka (meg kell nevezni a terhére róható bűncselekményt, azaz, hogy a nyomozó hatóság mivel is fogja őt gyanúsítani.) Ebből*

¹⁷⁹ 116/2011. (XII.20.) AB határozat – Dr.Szívós Márta alkotmánybírói különvéleménye – 5. pont

¹⁸⁰ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. Debrecen. 2007. 91. o.; Elek Balázs: A befolyásoló kérdésfeltevés a büntetőeljárásban. In: Tanulmányok Dr.Dr.h.c. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007. 259. o.

fakadóan „nincs mi ellen védekezni...Az első gyanúsított kihallgatást megelőző szakaszban tehát a védővel való érintkezésben megnyilvánuló védelemhez való jog csupán absztrakt, tartalom nélküli jogi lehetőség, eleve nem szolgálhat más célt, mint – utasítások és tippek megadásán, illetőleg nevek és helyek megjelölésén keresztül – a cselekmény felderítésének és az elkövetők kézre kerítésének a megakadályozását.”¹⁸¹

A fenti gondolatok az én alkotmányos jogállami büntetőeljárásról vallott felfogásommal alapjaiban ellentétesek.

Gustav Radbruch gondolatai semmit sem veszítettek aktualitásukból. A magukat demokratikusnak nevező államokban uralkodónak tekinthető törvénypozitivisták szemlélet ugyanis arra – és csak arra – alkalmas, hogy a jog érvényessége formai kérdéssé degradálódjon. Amennyiben az adott törvényt a jogalkotás formájának megfelelő eljárásban hozták, akkor a jogásznak azt alkalmaznia kell, azaz a törvény hűségese végrehajtóvá válik.¹⁸² A természetjogi gondolkodás¹⁸³ – s így a már hivatkozott Radbruch-formula – azonban ennél jóval többet jelent, azt kívánja a jogástól, hogy a törvény tartalmát is megvizsgálja, és csak akkor tekintse érvényesnek, ha az igazságos, azaz az erkölcsi normákat nem sérti.¹⁸⁴

Napjainkban, a jogi szabályozás relativizálódásának lehetünk tanúi, ami tegnap még jogszabály volt, az mára már hatályon kívül helyezésre került, de holnap lehet, hogy megint hatályos jogként funkcionál. Ez már a jogalkalmazó szakemberek számára is követhetetlen, nem, hogy az állampolgár számára. A jogbiztonságnak, mint alapvető jogállami komponensnek¹⁸⁵ a hiánya hosszú távon beláthatatlan károknak okoz a társadalom és az állam működésében, s mindez senkinek, aki demokratának vallja magát, nem lehet az érdeke.

¹⁸¹ 116/2011. (XII.20.) AB határozat – Dr.Szívós Márta alkotmánybírói különvéleménye – 5.pont

¹⁸² Fleck Zoltán: Jog és emlékezet. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00052/fleck.htm> (Letöltés ideje: 2012. 07. 23.) „A bíróság mindig annak a politikai kultúrának a hordozója, amelyen belül kifejti tevékenységét...A nemzetállami intézmények, az igazságszolgáltatást is beleértve, inkább veszélyt jelentenek az alkotmányos jogokra és a szabadságokra, ha ilyen nagy feladat elé kerülnek... A bíróságok mindig nyitottak az éppen uralkodó ideológiákkal konform jogértelmezésre, a diszkrimináció nem szűnő gyakorlata arra mutat, hogy a jog és alkalmazása az emberi gyengeség szolgálatában működik, nem annak akadályaként funkcionál. A jogba vetett általános bizalom illúzió, nagyobb óvatosságra van szükség.”

¹⁸³ Kádár Éva: A természetjogi értelemben vett igazságosság elvének érvényesülése a Zuschlag-ügyben. Belügyi Szemle 2011. 11. 86. o.

¹⁸⁴ Karácsony András: Elfelejtett emlékezés Forrás: <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/16/karacson.htm> (Letöltés ideje: 2012. 07. 23.)

¹⁸⁵ Petrétei József: A kétharmados parlamenti többség hatása a törvényhozásra. Jog, Állam, Politika 2011. Különszám 7. o.: „A törvény keletkezését jelentő döntéshozatali folyamat stabilizálása és szabályozása ezért fontos jogállami komponensnek tekinthető, amely hozzájárul a világos, kiszámítható és ezáltal előre látható törvények keletkezéséhez.”; Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Kocsis Miklós: Mozaikok, azaz milyen értelmezési kérdéseket vethet fel az Alaptörvény? In: Magyarország új alkotmányossága (Szerk.: Drinóczi Tímea) Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar. Pécs, 2011. 63.o. „Mivel a bemutatott, ellentmondásoktól mentes szabályok alaptörvényi rangúak, a jogszabályok pedig ezeknek megfelelően születnek meg, „Magyarország” jogrendszere formális értelemben (amikor a legalitás érvényesül) jogállam marad, de felmerül annak a veszélye, hogy materiális értelemben egyáltalán nem lesz majd annak tekinthető, mivel bizonyos egyetemes, az alkotmányos demokráciát általában jellemző elvek nem érvényesülnek megfelelően.”